

Кузьменко Валентина Миколаївна,

старший викладач кафедри національного та міжнародного права

(Одеський національний морський університет, м. Одеса)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-8997-7771>

СПЕЦІАЛЬНЕ ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ (IN ABSENTIA) У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Статтю присвячено проблемам застосування інституту спеціального досудового розслідування (in absentia) у провадженнях щодо колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК України). Виявлено системні вади правозастосування: ототожнення перебування на тимчасово окупованій території з умисним ухиленням, неефективність механізмів повідомлення, формальність правової допомоги, неоднорідність судової практики. Запропоновано напрями вдосконалення законодавства з урахуванням стандартів ст. 6 ЄКПЛ та практики ЄСПЛ.

Ключові слова: спеціальне досудове розслідування, in absentia, колабораційна діяльність, тимчасово окупована територія, право на захист, кримінальне провадження.

Постановка проблеми. Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України, розпочата 24 лютого 2022 року, породила принципово нові виклики для вітчизняного кримінального судочинства. Серед них – масштабна хвиля кримінальних проваджень щодо колабораційної діяльності, тобто умисного співробітництва громадян України з державою-окупантом. Відповідно до статті 111-1 Кримінального кодексу (КК) України [1], введеної Законом від 3 березня 2022 року № 2108-IX [2], колабораційна діяльність охоплює широкий спектр діянь: від добровільного зайняття посад у незаконних органах влади на ТОТ до інформаційної співпраці з агресором. Переважна більшість підозрюваних у цих провадженнях перебуває на тимчасово окупованих територіях або за кордоном, що фактично унеможливило їх участь у провадженні в загальному порядку. За таких умов інститут спеціального досудового розслідування (in absentia), передбачений статтями 297-1–297-5 КПК України [3], перетворився на один із ключових процесуальних інструментів. Його застосування одночасно відповідає суспільному запиту на невідворотність покарання й водночас несе в собі підвищений ризик порушення фундаментальних процесуальних прав – передусім права на захист та права бути присутнім на власному судовому розгляді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти спеціального досудового розслідування розглядали В. В. Вапнярчук, Г. І. Глобенко, Є. П. Коць, М. М. Коломойцев, Н. А. Лугіна та Я. І. Покорська. Колабораційну діяльність як кримінально-правовий феномен досліджували О. В. Тананакін, В. Кузнецов та М. Сийплокі. Проте комплексного дослідження, що охоплювало б процесуальну специфіку заочних проваджень саме у справах про колабораційну діяльність з огляду на стандарти ЄСПЛ та актуальну судову практику, досі не проводилося.

Мета статті – виявити системні проблеми правозастосування під час здійснення спеціального досудового

розслідування у справах про колабораційну діяльність та сформулювати пропозиції щодо вдосконалення законодавчого регулювання й судової практики.

Виклад основного матеріалу. Інститут заочного провадження у кримінальному процесі має давню традицію в континентальному праві. В Україні його сучасна форма – спеціальне досудове розслідування – була запроваджена після початку російської агресії на Донбасі. Відтоді законодавство неодноразово вдосконалювалося, зокрема в умовах повномасштабної війни – Законом від 3 березня 2022 року [2] та подальшими змінами до КПК.

Правова природа спеціального досудового розслідування є дискусійною. В. В. Вапнярчук характеризує його як диференційовану форму кримінального провадження, що відрізняється від загальної специфічними умовами допуску (відсутність особи та її ухилення від слідства) та звуженим переліком процесуальних можливостей сторони захисту [4]. Г. І. Глобенко акцентує увагу на суперечливості правової природи цього інституту: з одного боку, він забезпечує ефективність переслідування; з іншого – ставить під сумнів можливість досягнення матеріальної істини за відсутності особи [5].

Співвідношення ефективності кримінального переслідування та гарантій права на захист є центральним теоретичним питанням. Н. А. Лугіна та Я. І. Покорська слушно зазначають, що в умовах воєнного стану баланс між цими інтересами зміщується на користь ефективності, проте це зміщення не може бути безмежним і має корелюватися зі стандартами ЄСПЛ [6]. Аналіз рішень Верховного Суду підтверджує цю думку: під час кримінального провадження за процедурою in absentia «на одній чаші терезів – інтереси забезпечення ефективності провадження, а на другій – право особи на справедливий суд» [7].

Міжнародні стандарти заочного провадження сформовані передусім практикою ЄСПЛ. Суд у справі *Colozza v. Italy* (1985) вперше чітко сформулював: право особи

бути присутньою на власному судовому розгляді є фундаментальним елементом права на справедливий суд за статтею 6 ЄКПЛ [8]. У справі *Sejdovic v. Italy* (2006, Велика Палата) ЄСПЛ конкретизував умови допустимості заочного провадження: (1) особа була належним чином повідомлена про обвинувачення і дату розгляду; (2) особа однозначно відмовилася від права бути присутньою або переховується; (3) після встановлення контакту з особою їй гарантується право на новий розгляд [9]. У справі *Somogyi v. Italy* (2004) підкреслено обов'язок держави доводити, що особа дійсно знала про провадження [10]. *Medenica v. Switzerland* (2001) та *Krombach v. France* (2001) окреслили межі допустимого обмеження права на особисту участь у судовому розгляді [11; 12].

Правовою підставою спеціального досудового розслідування є статті 297-1–297-5 КПК України [3]. Відповідно до статті 297-1 КПК, здійснення спеціального досудового розслідування допускається за наявності сукупності умов: (1) особі повідомлено про підозру у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину; (2) вона переховується від органів досудового розслідування та/або суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності; (3) оголошена у міжнародний та/або міждержавний розшук.

Стаття 111-1 КК України, якою встановлена відповідальність за колабораційну діяльність, передбачає санкції від штрафу (частина 1) до позбавлення волі строком до п'ятнадцяти років (частина 7). Відповідно, кваліфіковані форми колабораційної діяльності – добровільне зайняття посад у збройних формуваннях держави-окупанта, здійснення незаконного управління природними ресурсами ТОТ, ведення пропаганди –відповідають вимозі «тяжкий або особливо тяжкий злочин» і можуть розслідуватися в заочному порядку. Процедура надання дозволу на здійснення спеціального досудового розслідування передбачає звернення прокурора з клопотанням до слідчого судді (стаття 297-2 КПК). Слідчий суддя зобов'язаний перевірити наявність підстав, зокрема: чи здійснювалися заходи для встановлення місцезнаходження особи; чи дотримано порядок оголошення розшуку; чи дотримано вимоги повідомлення про підозру відповідно до статті 135 КПК.

В умовах воєнного стану порядок повідомлення про підозру осіб, які перебувають на ТОТ, має специфіку. Відповідно до статті 135 КПК, у разі неможливості вручити повістку безпосередньо допускається її публікація на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора. Цей механізм, введений в умовах збройного конфлікту, покликаний вирішити практично нерозв'язну проблему – доставити юридично значиме повідомлення особі на окупованій території. Водночас реальна можливість такої особи ознайомитися з публікацією лишається вкрай сумнівною з огляду на контроль окупантів над телекомунікаційною інфраструктурою ТОТ [13].

Закон про правовий режим воєнного стану [14] та Закон про тимчасово окуповані території [15] визначають особливий статус осіб, які перебувають під контролем агресора, і встановлюють обмеження для здійснення кримінального провадження на цих територіях. Зокрема, законодавство визнає об'єктивну неможливість особи, яка перебуває на ТОТ, вільно пересуватися та брати участь у провадженні. Ця обставина має принципове значення для оцінки «умисного ухилення» від органів розслідування.

Першою і, мабуть, найгострішою практичною проблемою є встановлення реального місцезнаходження підозрюваних у колабораційній діяльності. Переважна

більшість цих осіб перебувають на окупованих українських територіях – у Донецькій, Луганській, Херсонській, Запорізькій областях, на Кримському півострові – або виїхали до РФ чи третіх країн. Доступ українських правоохоронних органів до цих осіб, а отже, і до встановлення їх фактичного місця проживання є фактично унеможливленим.

Матеріали дослідження Human Rights Watch *All She Did Was Help People* (2024) [16] виявили системну проблему: особи, яких підозрюють у колабораційній діяльності, нерідко не мали реальної можливості залишити ТОТ через фізичну небезпеку, стан здоров'я, відповідальність за утриманців або відсутність фінансових ресурсів. Водночас слідчі та прокурори кваліфікують сам факт залишення особи на ТОТ як «ухилення від органів розслідування», що є спрощеним підходом, який не відповідає реальним обставинам.

Дослідники з JustTalk [13; 17] звертають увагу на структурний парадокс: особа, яка залишилася на ТОТ не через бажання уникнути відповідальності, а через об'єктивну неможливість виїзду, опиняється в ситуації, де сам факт її перебування на окупованій території автоматично стає підставою для заочного провадження. Міжнародний розшук такої особи через Інтерпол є неможливим, якщо вона перебуває в Росії (через виключення РФ з Інтерполу у 2022 році її оголошення в розшук позбавлене практичного сенсу). Тож умова «оголошення в міжнародний розшук» у таких справах перетворюється на суто формальну [18]. Верховний Суд у своїй практиці сформулював позицію, що оголошення особи в розшук є необхідною, але не достатньою умовою для здійснення спеціального досудового розслідування – слід встановити реальний намір ухилення. Проте у справах про колабораційну діяльність застосування цього критерію стикається з очевидними труднощами доказування.

Повідомлення особі про підозру є ключовою процесуальною дією, від якої залежить законність подальшого провадження *in absentia*. Відповідно до статті 279 КПК, повідомлення про підозру вручається особисто або надсилається поштою на останню відому адресу. В умовах окупації жоден із цих способів не є ефективним – поштова інфраструктура ТОТ перебуває під контролем окупаційної адміністрації, а особисте вручення через представника є небезпечним або неможливим.

Стаття 135 КПК допускає публікацію повістки на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора як альтернативний спосіб повідомлення в разі неможливості вручення. Цей механізм є відносно новим і залишається предметом дискусій. З практичного погляду він породжує ситуацію, яку аналітики JustTalk влучно характеризують як «місію нездійсненну»: особа на ТОТ або у РФ або фізично не може отримати доступ до українських офіційних ресурсів, або перебуває під ризиком кримінального переслідування у країні-агресорі в разі такого доступу [13].

Аналіз практики ЄСПЛ свідчить, що Суд вимагає не формального виконання процедури повідомлення, а реального забезпечення обізнаності особи. У справі *Colozza v. Italy* [8] Суд констатував: влада не може задовольнятися тим, що зробила формальні кроки для повідомлення, якщо відомо або повинно бути відомо, що ці кроки не досягнуть своєї мети. Рішення у справі *Somogyi v. Italy* [10] закріпило стандарт «розумної обізнаності»: держава має довести, що особа дійсно знала або мала підстави знати про провадження. Очевидно,

що публікація на державному вебсайті, доступ до якого заблокований або небезпечний для особи на ТОТ, не відповідає цим стандартам.

Окремою проблемою є питання про те, що є «останньою відомою адресою» особи – мешканця ТОТ. Якщо особа до окупації мешкала, наприклад, у Маріуполі, то направлення повістки на цю адресу є юридично правомірним, але фактично безглуздом. Водночас відомості про нову адресу особи в умовах окупації отримати практично неможливо [18].

Право на захист у провадженні *in absentia* набуває принципово іншого змісту, ніж у звичайному провадженні. М. М. Коломойцев характеризує правову допомогу в заочному провадженні як «структурно деформовану»: захисник, позбавлений можливості спілкуватися з підзахисним, не може отримати його інструкцій, з'ясувати обставини справи з його слів, розробити узгоджену стратегію захисту [19, с. 150]. Наслідком є неминуче зниження якості правової допомоги.

Стаття 52 КПК встановлює обов'язкову участь захисника у провадженні *in absentia*. Захисник у таких справах призначається судом або обирається самою особою. Є. П. Коць виявив суперечність: якщо підозрюваний перебуває на ТОТ та є «ворожою» стороною стосовно окупаційної влади, він практично не може без ризику для себе обирати й доручати адвоката в Україні; якщо ж він лояльний до окупанта – у нього немає мотивації взаємодіяти із захисником, призначеним українською системою правосуддя [20].

На практиці призначений захисник у колабораційних справах нерідко не здійснює реального захисту – не оскаржує клопотань про надання дозволу на спеціальне досудове розслідування, не заявляє клопотань про збирання доказів, не вимагає визнання недопустимими доказів, отриманих з порушеннями. Global Rights Compliance у своєму реєстрі судових рішень за 2022–2025 роки [21] зафіксував значну кількість справ, де захисник обмежувався формальною присутністю без активного процесуального захисту.

ЄСПЛ у справі *Krembach v. France* (2001) [12] підкреслив, що заочне провадження за відсутності будь-якого представника підсудного є несумісним із принципами справедливого судочинства. Але навіть наявність формально призначеного захисника, який не веде реального захисту, не відповідає вимогам статті 6(3)(с) ЄКПЛ. На практиці суди в Україні нерідко сприймають призначення захисника як достатній аргумент дотримання гарантій права на захист, не перевіряючи реальність наданої правової допомоги [22].

Судова практика у справах про колабораційну діяльність, що здійснюються в порядку *in absentia*, відзначається значною неоднорідністю. Global Rights Compliance, проаналізувавши Єдиний державний реєстр судових рішень за 2022–2025 роки, встановив, що у понад половині проваджень ухвали слідчих судів про надання дозволу на спеціальне досудове розслідування не містять розгорнутої мотивації щодо встановлення факту «умисного ухилення» підозрюваного [21].

Типова мотивація слідчого судді у таких справах зводиться до констатації: (1) особу повідомлено про підозру шляхом публікації; (2) особа оголошена в розшук; (3) у провадженні є захисник. При цьому суди зазвичай не досліджують, чи мала особа об'єктивну можливість залишити ТОТ, чи є її перебування на окупованій території наслідком добровільного вибору чи вимушених обставин, чи відповідає публікація на вебсайті реальній обізнаності особи про провадження.

Відповідно до дослідження аналітиків JustTalk [13], одним із ключових процесуальних питань є розмежування «умисного ухилення від органів розслідування» та «перебування на ТОТ без можливості виїзду». Чинна редакція статті 297-1 КПК не містить чіткого розмежування цих ситуацій, що відкриває широкий простір для суддівського розсуду і водночас – для зловживань. Деякі дослідники [23] взагалі ставлять під сумнів конституційність застосування норм про спеціальне досудове розслідування до осіб, які залишилися на ТОТ через неможливість виїзду, а не через бажання уникнути відповідальності.

Кваліфікаційні питання складу злочину, передбаченого статтею 111-1 КК, також суттєво впливають на правозастосовну практику. О. В. Тананакін звертає увагу на дискусійний характер визначення об'єкта колабораційної діяльності [24]; правники досліджують проблемні аспекти тлумачення та застосування норм про інформаційний колабораціонізм [25], форм діяльності, пов'язаних із добровільним зайняттям посад у незаконних органах [26]. Неоднозначність кваліфікації відповідних дій у поєднанні з відсутністю особи у провадженні створює підвищений ризик несправедливого обвинувачення.

Верховний Суд ще не сформував усталеної правової позиції щодо стандартів доказування «умисного ухилення» у справах про колабораційну діяльність. Наявні роз'яснення [7] сформульовані на рівні загальних принципів і потребують конкретизації стосовно специфіки ТОТ. Відсутність орієнтирів Верховного Суду посилює неоднорідність практики судів різних регіонів та різних рівнів.

Human Rights Watch у звіті 2024 року [16] задокументував кілька категорій проблемних справ: (1) особи, які залишилися на ТОТ через необхідність догляду за людьми похилого віку або хворими родичами; (2) особи, які займали «колаборантські» посади через загрозу для власного виживання або виживання родини; (3) вчителі, медичні працівники, комунальні службовці, які продовжували роботу в умовах окупації, щоб не залишити людей без базових послуг. Кримінальне переслідування цих осіб у заочному порядку, без можливості надати контекст своїм діям, є проблематичним з погляду принципу справедливості.

На підставі проведеного аналізу можна виокремити кілька пріоритетних напрямів удосконалення законодавчого регулювання та правозастосовної практики.

Першим напрямом є уточнення критеріїв «умисного ухилення» від органів розслідування. Стаття 297-1 КПК потребує законодавчого уточнення: необхідне нормативно розмежувати «умисне ухилення» (свідоме переховування з метою уникнення відповідальності) та «об'єктивну неможливість з'явитися» (перебування на ТОТ чи у державі-агресорі без реальної можливості виїзду). Слідчий суддя під час розгляду клопотання про надання дозволу на спеціальне досудове розслідування має бути зобов'язаний мотивовано ухвалювати встановити, що особа саме умисно ухиляється, а не лише перебуває поза межами досяжності органів розслідування. Це відповідатиме стандарту ЄСПЛ, сформованому у рішеннях у справах *Colozza v. Italy* та *Sejdovic v. Italy*.

Другим напрямом є вдосконалення механізмів повідомлення про підозру. Чинний механізм публікації на вебсайті ОГП є формально правомірним, але фактично неефективним для осіб на ТОТ. Необхідно передбачити додаткові способи повідомлення: через міжнародні

гуманітарні організації (Міжнародний Комітет Червоного Хреста, УВКБ ООН), через родичів особи, які перебувають на підконтрольній Україні території, через дипломатичні місії нейтральних країн. Крім того, доцільно законодавчо закріпити вимогу документування всіх вжитих заходів для повідомлення особи перед надходженням клопотання до слідчого судді. Такий підхід відповідатиме стандарту «розумної обізнаності», виробленому у справах *Somogyi v. Italy* та *Medenica v. Switzerland*.

Третім напрямом є забезпечення реальної (а не формальної) правової допомоги в заочному провадженні. М. М. Коломойцев пропонує запровадити спеціальні вимоги до захисника у справах *in absentia*: обов'язкова письмова документація зусиль зі встановлення зв'язку з підзахисним; право й обов'язок активно оскаржувати клопотання про надання дозволу на спеціальне досудове розслідування; право на ознайомлення з усіма матеріалами провадження без обмежень [19]. Доцільно також передбачити право особи заочно обирати захисника через електронний підпис або засвідчену нотаріально довіреність, надіслану через третю особу за умов, що ця особа виявила бажання здійснювати захист.

Четвертим напрямом є гармонізація зі стандартами ЄСПЛ у частині права на відновлення провадження. Стаття 297-5 КПК передбачає право особи на особисту участь у провадженні після її встановлення або з'явлення. Проте порядок такого відновлення потребує детального врегулювання: необхідно чітко визначити, які процесуальні дії підлягають повторенню, яким чином оцінюватимуться докази, зібрані в заочному порядку, та яке значення матимуть вироки, постановлені *in absentia*, у разі наступної особистої участі особи у провадженні. Рішення ЄСПЛ у справі *Sejdovic v. Italy* [9] встановлює мінімальний стандарт: після з'явлення особи їй має бути гарантований повноцінний новий розгляд справи.

П'ятим напрямом є цифровізація процедур кримінального провадження щодо осіб на ТОТ. У перспективі необхідно розробити безпечні канали зв'язку з особами на окупованих територіях – із використанням захищених VPN-з'єднань, анонімайзерів, засобів зв'язку, що не піддаються цензурі. Такі канали можуть стати засобом не лише повідомлення про підозру, але й реальної комунікації захисника з підзахисним на ТОТ. У короткостроковій перспективі можна розглянути визнання юридичної сили повідомлень через зашифровані месенджери за умови верифікації особи.

Шостим напрямом є запровадження диференційованого підходу до кримінального переслідування за різними формами колабораційної діяльності. В. Кузнецов та М. Сийплові [27], а також О. О. Михайленко [28] наголошують на неоднорідності форм, передбачених статтею 111-1 КК: від технічної участі в роботі окупаційної адміністрації (наприклад, продовження роботи вчителем чи комунальником) до активної збройної співпраці з агресором. Застосування процедури *in absentia* до всіх

форм без розмежування є непропорційним. Доцільно законодавчо обмежити застосування спеціального досудового розслідування найтяжчими формами колабораційної діяльності (частини 5–7 статті 111-1 КК), тоді як провадження щодо менш тяжких форм може здійснюватися в загальному порядку без застосування заочної процедури.

Висновки. Проведене дослідження дає змогу дійти таких висновків. По-перше, інститут спеціального досудового розслідування (*in absentia*), застосовуваний у кримінальних провадженнях щодо колабораційної діяльності, стикається зі структурними обмеженнями, зумовленими специфікою тимчасово окупованих територій: неможливістю встановити місцезнаходження більшості підозрюваних, неефективністю формальних механізмів повідомлення та неможливістю забезпечення реальної правової допомоги захисником.

По-друге, чинне правове регулювання не враховує якісного розмежування між особами, які «умисно ухиляються від органів розслідування», та особами, які залишилися на ТОТ через об'єктивні обставини (безпека, стан здоров'я, відповідальність за утриманців). Ця прогалина породжує неоднорідну судову практику та ризик порушення права на справедливий суд у розумінні статті 6 ЄКПЛ.

По-третє, стандарти ЄСПЛ вимагають не лише формального дотримання процедури повідомлення, але й реальної обізнаності особи про провадження, ефективного захисту та права на новий розгляд після встановлення особи. Чинна практика українських судів загалом не відповідає цим стандартам.

По-четверте, вирішення зазначених проблем потребує комплексного законодавчого реформування: уточнення підстав для заочного провадження; вдосконалення механізмів повідомлення; нормативного закріплення вимог до реальної правової допомоги; встановлення ефективного механізму відновлення провадження; диференціації процесуального підходу залежно від тяжкості форм колабораційної діяльності.

По-п'яте, у перспективі актуальним є розвиток цифрових механізмів комунікації з особами на ТОТ, що дасть можливість наблизити процедуру заочного провадження до стандарту реальної, а не формальної справедливості. Практика переслідування колаборантів може стати взірцем для постконфліктного правосуддя лише за умови її відповідності найвищим стандартам верховенства права.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні процесуальних механізмів забезпечення реальної реалізації права на захист під час здійснення спеціального досудового розслідування щодо осіб, які перебувають на тимчасово окупованих територіях або за межами України. Окремої уваги потребує дослідження можливостей використання сучасних цифрових засобів комунікації та вироблення єдиних підходів судової практики щодо оцінки критеріїв умисного ухилення від органів досудового розслідування відповідно до стандартів ЄСПЛ.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 3 березня 2022 р. № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

4. Вапнярчук В. В. Спеціальне досудове розслідування (in absentia): аналіз окремих питань щодо прийняття рішення про його здійснення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 3. С. 560–566. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.90>.
5. Глобенко Г. І. Проблемні аспекти інституту спеціального досудового розслідування «in absentia». *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 12. С. 389–392. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-12/97>.
6. Лугіна Н. А., Покорська Я. І. Спеціальне досудове розслідування в умовах воєнного стану в Україні. *Ірпінський юридичний часопис*. 2024. № 4 (17). С. 225–233. [https://doi.org/10.33244/2617-4154-4\(17\)-2024-225-233](https://doi.org/10.33244/2617-4154-4(17)-2024-225-233).
7. Верховний Суд України (доповідь судді Мазура М.): Під час кримінального провадження за процедурою «in absentia» на одній чаші терезів – інтереси забезпечення ефективності провадження, а на другій – право особи на справедливий суд. 2020. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/943591>.
8. Colozza v. Italy, заява № 9024/80, рішення ЄСПЛ від 12.02.1985 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr/?i=001-57462>.
9. Sejdovic v. Italy [БП], заява № 56581/00, рішення ЄСПЛ від 01.03.2006. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-72629>.
10. Somogyi v. Italy, заява № 67972/01, рішення ЄСПЛ від 18.05.2004. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-61762>.
11. Medenica v. Switzerland, заява № 20491/92, рішення ЄСПЛ від 14.06.2001. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-59518>.
12. Krombach v. France, заява № 29731/96, рішення ЄСПЛ від 13.02.2001. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-59211>.
13. JustTalk#9. IN ABSENTIA під час окупації: місія нездійснення? Discussion paper – детальний аналіз процедурних перешкод in absentia щодо злочинів, пов'язаних із окупацією. 2020. URL: <https://justtalk.com.ua/post/justtalk9-in-absentia-pid-chas-okupatsii-misiya-nezdiysnenna-discussion-paper>.
14. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
15. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>.
16. Human Rights Watch. Україна: Недосконалість окремих положень законодавства про відповідальність за колабораційну діяльність. December 5, 2024. URL: <https://www.hrw.org/uk/report/2024/12/05/389840>.
17. Лыченко І. Бути чи не бути in absentia: заочне кримінальне переслідування за вчинення міжнародних злочинів в Україні. JustTalk. 2024. URL: <https://justtalk.com.ua/post/buti-chi-ne-buti-in-absentia-zaochne-kriminalne-peresliduvannya-za-vchinennya-mizhnarodnih-zlochiniv-v-ukraini>.
18. Швердін М. Міжнародний розшук особи як необхідна умова спеціального (заочного) кримінального провадження (in absentia): проблеми правозастосування. *ЮРЛИГА*. 2020. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/197523_mzhnarodniy-rozshuk-osobi-yak-neobkhdna-umova-spetsalnogo-zaochnogo-kriminalnogo-provazhennya-in-absentia-problemi-pravozastosuvannya.
19. Коломойцев М. М. Спеціальне кримінальне розслідування (in absentia): проблемні питання участі захисника. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2024. № 2 (105). С. 149–157. <https://doi.org/10.32631/v.2024.2.14>.
20. Коць Є. П. Проблемні аспекти залучення та участі захисника під час спеціального досудового розслідування (in absentia). *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 342–346. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.59>.
21. Global Rights Compliance. Judicial practice in collaboration cases: Nationwide database of decisions between 2022–2025. 2025. URL: <https://globalrightscompliance.org/judicial-practice-on-collaboration-cases-nationwide-database-of-decisions-between-2022-2025/>.
22. Таран О. В., Шумейко Д. О. Деякі проблеми спеціального кримінального провадження (in absentia) в Україні. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка*. 2024. № 2. С. 168–177. <https://doi.org/10.33766/2786-9156.106.2.168-177>.
23. Гловюк І. В. Деякі питання забезпечення права на справедливий суд у особливих порядках кримінального провадження. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2026. Том 3, № 1. С. 50–56. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.3.8>.
24. Тананакін О. В. Дискусійні питання визначення об'єкта колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК України). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2024. № 85, Ч. 3. С. 332–338. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.3.52>.
25. Нетеса Н. В. Інформаційний колабораціонізм: проблемні аспекти тлумачення та застосування кримінально-правових норм. *Інформація і право*. 2024. № 4 (51). С. 220–232. [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2024.4\(51\).318138](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2024.4(51).318138).
26. Сорокін А. А. Правова характеристика форм колабораційної діяльності, пов'язаних із добровільним зайняттям посад у незаконних органах влади на тимчасово окупованих територіях України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Том 2, № 3. С. 457–461. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.2.73>.
27. Кузнецов В., Сийпловіч М. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність як новий виклик сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2022. № 70. С. 381–388. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.61>.
28. Михайленко О. О. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність: науково-теоретичний пошук. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2025. Том 4, № 92. С. 166–171. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.4.22>.

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2001, April 5). Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]. Law of Ukraine No. 2341-III. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].
2. Verkhovna Rada of Ukraine (2022, March 3). Zakon Ukrainy “Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vstanovlennia kryminalnoi vidpovidalnosti za kolaboratsiynu diialnist” [Law of Ukraine “On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Establishment of Criminal Liability for Collaborative Activities”], No. 2108-IX. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text> [in Ukrainian].

3. Verkhovna Rada of Ukraine (2012, April 13). Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]. Law of Ukraine No. 4651-VI. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukrainian].
4. Vapniarchuk, V. V. (2024). Spetsialne dosudove rozsliduvannya (in absentia): Analiz okremykh pytan shchodo pryiniattia rishennia pro yoho zdiisnennia [Special pre-trial investigation (in absentia): analysis of individual issues regarding the decision-making process]. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo – Analytical and Comparative Jurisprudence*, 3, 560–566. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.90> [in Ukrainian].
5. Hlobenko, H. I. (2023). Problemni aspekty instytutu spetsialnoho dosudovoho rozsliduvannya “in absentia” [Problematic aspects of the institution of special pre-trial investigation “in absentia”]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal – Juridical Scientific and Electronic Journal*, 12, 389–392. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-12/97> [in Ukrainian].
6. Luhina, N. A., & Pokorska, Ya. I. (2024). Spetsialne dosudove rozsliduvannya v umovakh voiennoho stanu v Ukraini [Special pre-trial investigations under martial law in Ukraine]. *Irpinskyi yurydychnyi chasopys – Irpin Legal Chronicles*, 4(17), 225–233. [https://doi.org/10.33244/2617-4154-4\(17\)-2024-225-233](https://doi.org/10.33244/2617-4154-4(17)-2024-225-233) [in Ukrainian].
7. Supreme Court (2020). Pid chas kryminalnoho provadzhennia za protseduroiu “in absentia” na odnii chashi tereziv – interesy zabezpechennia efektyvnosti provadzhennia, a na druhii – pravo osoby na spravedyvyi sud [In criminal proceedings conducted in absentia, the interests of ensuring the effectiveness of the proceedings are weighed against the individual’s right to a fair trial]. Retrieved from <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/943591> [in Ukrainian].
8. Colozza v. Italy, Application No. 9024/80, European Court of Human Rights (1985, February 12). Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57462> [in Ukrainian].
9. Sejdovic v. Italy [GC], Application No. 56581/00, European Court of Human Rights (2006, March 1). Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-72629> [in English].
10. Somogyi v. Italy, Application No. 67972/01, European Court of Human Rights (2004, May 18). Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61762> [in English].
11. Medenica v. Switzerland, Application No. 20491/92, European Court of Human Rights (2001, June 14). Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59518> [in English].
12. Krombach v. France, Application No. 29731/96, European Court of Human Rights (2001, February 13). Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59211> [in English].
13. JustTalk (2020). IN ABSENTIA pid chas okupatsii: Misiia nezdiisnenna? Discussion paper – detalnyi analiz protsedurnykh pereshkod in absentia shchodo zlochyniv, poviazanykh iz okupatsiieiu [IN ABSENTIA during the occupation: mission impossible? Discussion paper – a detailed analysis of procedural obstacles to in absentia proceedings for crimes related to the occupation]. Retrieved from <https://justtalk.com.ua/post/justtalk9-in-absentia-pid-chas-okupatsii-misiya-nezdijsnenna-discussion-paper> [in Ukrainian].
14. Verkhovna Rada of Ukraine (2015, May 12). Zakon Ukrainy “Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu” [Law of Ukraine “On the Legal Regime of Martial Law”], No. 389-VIII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].
15. Verkhovna Rada of Ukraine (2014, April 15). Zakon Ukrainy “Pro zabezpechennia prav i svobod hromadian ta pravovyi rezhym na tymchasovo okupovanii terytorii Ukrainy” [Law of Ukraine “On Ensuring the Rights and Freedoms of Citizens and the Legal Regime in the Temporarily Occupied Territory of Ukraine”], No. 1207-VII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> [in Ukrainian].
16. Human Rights Watch (2024, December 5). Ukraine: Nedoskonalist okremykh polozhen zakonodavstva pro vidpovidalnist za kolaboratsiinu diialnist [Ukraine: Flawed Legislation on Collaboration]. Retrieved from <https://www.hrw.org/uk/report/2024/12/05/389840> [in Ukrainian].
17. Ilchenko, I. (2024). Buty chy ne buty in absentia: Zaochne kryminalne peresliduvannya za vchynennia mizhnarodnykh zlochyniv v Ukraini [To be or not to be in absentia: criminal prosecution in absentia for international crimes in Ukraine]. *Just-Talk*. Retrieved from <https://justtalk.com.ua/post/buti-chi-ne-buti-in-absentia-zaochne-kriminalne-peresliduvannya-za-vchinennya-mizhnarodnih-zlochyniv-v-ukraini> [in Ukrainian].
18. Sheverdin, M. (2020). Mizhnarodnyi rozshuk osoby yak neobkhdna umova spetsialnoho (zaochnoho) kryminalnoho provadzhennia (in absentia): Problemy pravozastosuvannia [International search for a person as a prerequisite for special (in absentia) criminal proceedings: issues in law enforcement.]. *YurLiga*. Retrieved from https://jurliga.ligazakon.net/analitics/197523_mzhnarodniy-rozshuk-osobi-yak-neobkhdna-umova-spetsalnogo-zaochnogo-krimlnalnego-provadzhennya-in-absentia-problemi-pravozastosuvannya [in Ukrainian].
19. Kolomoitsev, M. M. (2024). Spetsialne kryminalne rozsliduvannya (in absentia): Problemni pytannia uchasti zakhysnyka [Special criminal investigation (in absentia): problematic issues of a defence counsel’s participation]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*, 105(2), 149–157. <https://doi.org/10.32631/v.2024.2.14> [in Ukrainian].
20. Kots, Ye. P. (2023). Problemni aspekty zaluchennia ta uchasti zakhysnyka pid chas spetsialnoho dosudovoho rozsliduvannia (in absentia) [Problematic aspects of involvement and participation of a defense attorney during a special pre-trial investigation (in absentia)]. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo – Analytical and Comparative Jurisprudence*, 2, 342–346. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.59> [in Ukrainian].
21. Global Rights Compliance (2025). Judicial practice in collaboration cases: Nationwide database of decisions between 2022–2025. Retrieved from <https://globalrightscpliance.org/judicial-practice-on-collaboration-cases-nationwide-database-of-decisions-between-2022-2025/> [in English].
22. Taran, O. V., & Shumeiko, D. O. (2024). Deiaki problemy spetsialnoho kryminalnoho provadzhennia (in absentia) v Ukraini [Some problems of special criminal proceedings (in absentia) in Ukraine]. *Visnyk Luhanskoho navchalno-naukovoho institutu imeni E. O. Didorenka – Bulletin of Luhansk Scientific-Educational Institute named after E. O. Didorenko*, 2(2), 168–177. <https://doi.org/10.33766/2786-9156.106.2.168-177> [in Ukrainian].
23. Hloviuk, I. V. (2026). Deiaki pytannia zabezpechennia prava na spravedyvyi sud u osoblyvykh poriadkakh kryminalnoho provadzhennia [Some issues of ensuring the right to a fair trial in special criminal proceedings]. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo – Analytical and Comparative Jurisprudence*, 3(1) 50–56. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.3.8> [in Ukrainian].

24. Tananakin, O. V. (2024). Dyskusiiini pyttannia vyznachennia obiekta kolaboratsiinoi diialnosti (Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine) [Debatable issues of defining the object of collaborative activity (Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine)]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii Pravo – Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, 85(3), 332–338. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.3.52> [in Ukrainian].

25. Netesa, N. V. (2024). Informatsiinyi kolaboratsionizm: Problemni aspekty tлумachennia ta zastosuvannia kryminalno-pravovykh norm [Informational collaborationism: problematic aspects of interpretation and application of criminal law norms]. *Informatsiia i pravo – Information and Law*, 4(51), 220–232. [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2024.4\(51\).318138](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2024.4(51).318138) [in Ukrainian].

26. Sorokin, A. A. (2025). Pravova kharakterystyka form kolaboratsiinoi diialnosti, poviazanykh iz dobrovilnym zainiattiam posad u nezakonnykh orhanakh vlady na tymchasovo okupovanykh terytoriiakh Ukrainy [Legal characteristics of forms of collaboration involving the voluntary occupation of positions in illegal authorities on the temporarily occupied territories of Ukraine]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo – Analytical and Comparative Jurisprudence*, 3(2), 457–461. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.2.73> [in Ukrainian].

27. Kuznetsov, V., & Syiploki, M. (2022). Kryminalna vidpovidalnist za kolaboratsiinu diialnist yak novyi vyklyk sohodennia [Criminal liability for collaboration as a new challenge of today]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii Pravo – Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, 70, 381–388. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.61> [in Ukrainian].

28. Mykhailenko, O. O. (2025). Kryminalna vidpovidalnist za kolaboratsiinu diialnist: Naukovo-teoretychnyi poshuk [Criminal liability for collaborative activities: scientific and theoretical research]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii Pravo – Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, 92(4), 166–171. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.4.22> [in Ukrainian].

Kuzmenko Valentyna,

Senior Lecturer at the Department of National and International Law

(Odesa National Maritime University, Odesa)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-8997-7771>

SPECIAL PRE-TRIAL INVESTIGATION (IN ABSENTIA) IN CRIMINAL PROCEEDINGS CONCERNING COLLABORATIVE ACTIVITIES: PROBLEMS OF LAW ENFORCEMENT

This academic article is devoted to a comprehensive study of the theoretical and practical issues surrounding the application of the institution of special pre-trial investigation (in absentia) in the context of criminal proceedings under Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine. The relevance of the topic stems from the full-scale aggression by the Russian Federation, which has led to a surge in cases involving collaboration, where the majority of suspects are located in the temporarily occupied territories (TOT) or in the aggressor state, making it impossible for them to participate in proceedings under the standard procedure. Special pre-trial investigation is regarded as a differentiated form of proceedings which, whilst ensuring the effectiveness of prosecution, simultaneously poses risks to fundamental rights – the right to defence and the right to be present at one's own trial. The central issue of the article is the search for a balance between society's demand for the inevitability of punishment and compliance with the standards of Article 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. The paper analyses international standards for proceedings in absentia, as established by the practice of the European Court of Human Rights.

It is emphasised that the state is obliged to demonstrate not merely the formal observance of procedures, but the individual's actual awareness of the charges. The study focuses on systemic problems in law enforcement in Ukraine: the criteria for 'wilful evasion' – a 'structural paradox' has been identified: investigative authorities often interpret the mere fact of a person's presence in the temporarily occupied territories as wilful evasion, without taking into account the objective impossibility of leaving due to health conditions, financial hardship or the need to care for sick relatives; notification mechanisms – the current procedure for publishing summonses on the website of the Office of the Prosecutor General is criticised as a 'mission impossible', as access to these resources in the temporarily occupied territories is blocked or poses a danger to the individual; distortion of the right to defence – it is noted that legal assistance in in absentia cases is often merely formal due to the inability of the lawyer to receive instructions from the defendant; inconsistency in judicial practice – an analysis of court decisions from 2022–2025 indicates a low quality of reasoning in rulings granting permission for special investigations. The scientific novelty of the study lies in the formulation of six priority areas for improving the system. The conclusions summarise that the legitimacy of post-conflict justice in Ukraine depends on its compliance with the highest standards of the rule of law.

Key words: special pre-trial investigation, in absentia, collaboration, temporarily occupied territory, right to defence, criminal proceedings.

Дата першого надходження статті до видання: 26.06.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026